

Η εκπόνηση της διδακτορικής διατριβής πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του «Προγράμματος Ενίσχυσης Ερευνητικού Δυναμικού (Π.Ε.Ν.Ε.Δ.) – 2003». Το πρόγραμμα συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (75%) και το Ελληνικό Δημόσιο (25%) και φέρει τον τίτλο: *Οι ελληνικοί ναυτότοποι: Ανάδειξη και διαχείριση της ναυτιλιακής κληρονομιάς του Ιονίου και του Αιγαίου*. Η διατριβή καταπιάνεται με τη μελέτη των συνθηκών ένταξης των, υπό βρετανική προστασία, *Ηνωμένων Πολιτειών των Ιονίων Νήσων (Ιόνιο Κράτος, 1815-64)* και των λιμανιών τους, στις οικονομικές και εμπορικές δομές του βόρειου Ατλαντικού και της Μεσογείου, κατά τον 19^ο αιώνα. Παράλληλα, εξετάζονται οι όροι συγκρότησης, λειτουργίας και ανάπτυξης της, υπό ιονική σημαία, ποντοπόρου, εμπορικής ναυτιλίας του Ιονίου Κράτους, καθώς και η μελέτη της συμμετοχής της στον καταμερισμό εργασίας του μεσογειακού και ευρωπαϊκού, θαλάσσιου εμπορίου, κατά τον 19^ο αιώνα.

Στόχος της έρευνας είναι η ανάδειξη της θέσης και του ρόλου των επτανησιακών λιμανιών στις εμπορικές οδούς, που διέσχιζαν τη Μεσόγειο, κατά την περίοδο ύπαρξης του Ιονίου Κράτους, καθώς, και η ανάδειξη των παραγόντων, που επέτρεψαν σε μία περιφερειακή, εμπορική ναυτιλία ενός μικρού και υπό ξένη προστασία, κράτους, να λειτουργήσει με όρους αυτονομίας, διεκδικώντας συμμετοχή στο ανταγωνιστικό μεσογειακό, εμποροναυτιλιακό περιβάλλον. Πρόκειται για μία επιχειρηματική προσπάθεια των επτανησίων πλοιάρχων, πλοιοκτητών και εμπόρων, κυρίως, Κεφαλλήνων, που συνέβαλε στο να μετεξελιχθεί η εμπορική τους ναυτιλία σε έναν αξιόλογο υπερ-τοπικό – περιφερειακό πάροχο μεταφορικών υπηρεσιών προς τρίτες χώρες, με εξειδίκευση στη μεταφορά χύδην φορτίων σιτηρών, αλλά και στο να αναδειχθεί το Ιόνιο Κράτος ως ένας εκ των πλέον σημαντικών ναυτότοπων των μεσογειακών και ευρωπαϊκών θαλασσών, της εποχής των μέσων του 19^{ου} αιώνα.

Η διατριβή στηρίζεται σε ένα αρχειακό υλικό, που αφορά σε αφίξεις και αναχωρήσεις ποντοπόρων εμπορικών σκαφών, ανεξαρτήτως σημαίας, προς και από τα Επτάνησα. Το αρχειακό υλικό εντοπίστηκε στα κρατικά αρχεία και τις βιβλιοθήκες της Κέρκυρας, της Κεφαλονιάς, της Ιθάκης και της Αθήνας, καθώς και στα Βρετανικά Αρχεία στο Λονδίνο. Η μελέτη, επεξεργασία και κωδικοποίηση του προαναφερθέντος υλικού οδήγησε στη συγκρότηση της ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων, που φέρει τον τίτλο : *Όδυσσεύς – Ιόνιος Ναυτιλιακή Ιστορία, 1810-1864*, και η οποία περιλαμβάνει πλέον των 21.000 κινήσεων εμπορικών σκαφών από και προς τα επτά κύρια λιμάνια του Ιονίου Κράτους, κατά την περίοδο των ετών 1810-

1864 (πρόκειται για τα λιμάνια της Κέρκυρας, της Ζακύνθου, του Αργοστολίου, της Λευκάδας, του Βαθέως – Ιθάκη, του Γαΐου – Παξοί και του Καψαλιού – Κύθηρα). Εκτός, όμως, από τις κινήσεις των εμπορικών σκαφών, ο *Όδυσσεύς* μάς παρέχει πληροφόρηση, που αφορά: (α) στους τύπους των ιστιοφόρων σκαφών, (β) στην χωρητικότητά τους, (γ) στη σημαία τους, (δ) στις εμπορικές τους πλόες (λιμάνια προσέγγισης), (ε) στο είδος και την ποσότητα των διακινούμενων φορτίων, (στ) στα ονόματα των πλοιάρχων-πλοιοκτητών αλλά και ναυτών, καθώς και (ζ) στα ονόματα των εμπόρων, φορτωτών και ναυλωτών.

Η διατριβή διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει το πρώτο και το δεύτερο κεφάλαιο και συνιστά εισαγωγή στην ιστορία της ποντοπόρου, εμπορικής ναυτιλίας των Επτανησίων, από την εποχή της βενετοκρατίας έως και την εποχή επιβολής του καθεστώτος της βρετανικής προστασίας (δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αιώνα έως και το 1815). Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η ανασύνθεση της εικόνας των μεγεθών, ποσοτικών και ποιοτικών, της επτανησιακής, εμπορικής ναυτιλίας, καθώς και της θέσης των επτανησιακών λιμανιών στους μεσογειακούς, εμπορικούς δρόμους. Πρόκειται για μία απαραίτητη εισαγωγή, η οποία διαμορφώνει τους αναγκαίους, προκαταρκτικούς όρους για την ουσιαστική ανάγνωση και κατανόηση της πορείας εξέλιξης της εμποροναυτιλιακής δραστηριότητας των Επτανησίων, κατά την διάρκεια ύπαρξης του υπό βρετανική προστασία Ιονίου Κράτους (1815-64), που συνιστά και το κύριο ερευνητικό αντικείμενο της διατριβής. Στο δεύτερο κεφάλαιο, επιχειρείται μία σύντομη παρουσίαση των συνθηκών, πολιτικών, οικονομικών και εμπορικών, που ώθησαν τη Μεγάλη Βρετανία στην επιλογή ένταξης των Επτανήσων στις παγκόσμιες, αποικιακές της κτήσεις, υπό το καθεστώς της προστασίας της. Παράλληλα, εξετάζεται και το πλαίσιο λειτουργίας και ανάπτυξης της ποντοπόρου, εμπορικής ναυτιλίας του Ιονίου Κράτους εντός του «προστασιανού πλαισίου».

Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει το τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, και παρουσιάζει την θέση των επτανησιακών λιμανιών στους εμπορικούς δρόμους της Μεσογείου, και του βόρειου Ατλαντικού, κατά τον 19^ο αιώνα. Επιπλέον, επιχειρείται η μελέτη της θέσης και του ρόλου, που η εμπορική ναυτιλία του Ιονίου Κράτους, είχε αναλάβει εντός του μεσογειακού, εμποροναυτιλιακού, καταμερισμού εργασίας, κατά τα έτη 1815–1864. Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο Ιόνιο Κράτος και στη μελέτη της εμποροναυτιλιακής δραστηριότητας των λιμανιών του. Στόχος είναι η παρουσίαση της οργανικής θέσης των επτανησιακών

λιμανιών στο μεσογειακό και διεθνή, καταμερισμό της εμποροναυτιλιακής εργασίας του 19^{ου} αιώνα, καθώς και το κατά πόσο η ένταξη των νησιών στις βρετανικές, κτήσεις λειτούργησε προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της βρετανικής, εμπορικής παρουσίας στις θάλασσες της κεντρικής και ανατολικής Μεσογείου. Στο τέταρτο κεφάλαιο χαρτογραφείται ο εμπορικός και ναυτιλιακός προσανατολισμός της εμπορικής ναυτιλίας των Επτανησίων, καθώς και οι αλλαγές, που ο προσανατολισμός αυτός υπέστη, κατά την διάρκεια της βρετανικής προστασίας. Στόχος είναι να αντιληφθούμε τους όρους συμμετοχής της επτανησιακής ναυτιλίας στον αναπτυσσόμενο και διεθνοποιούμενο εμπορικό κόσμο της Μεσογείου του 19^{ου} αιώνα.

Τέλος, στο τρίτο μέρος της διατριβής και, συγκεκριμένα, στα κεφάλαια πέντε, έξι και επτά, παρουσιάζουμε τους όρους συγκρότησης και λειτουργίας της ποντοπόρου ναυτιλίας των Επτανησίων, με ανάλυση, ποσοτική και ποιοτική, τόσο του εμπορικού τους στόλου, όσο και της ναυτιλιακής τους επιχειρήσης, καθώς και με την ανάδειξη των όρων διαμόρφωσης του καταμερισμού της εμποροναυτιλιακής εργασίας εντός των νησιών του ομόσπονδου Ιονίου Κράτους. Πιο συγκεκριμένα, στο πέμπτο κεφάλαιο, το ενδιαφέρον εστιάζεται στη μελέτη, επεξεργασία και ανάλυση των ποσοτικών και ποιοτικών μεγεθών, του υπό ιονική σημαία εμπορικού στόλου των Επτανησίων, δηλαδή, του εκτελεστικού ή αλλιώς του επιχειρησιακού βραχίονα της ποντοπόρου, εμπορικής ναυτιλίας του Ιονίου Κράτους. Στο έκτο κεφάλαιο, εξετάζεται η συμμετοχή, ποσοτική και ποιοτική, εκάστου Επτανήσου στην διαμόρφωση της εμποροναυτιλιακής πραγματικότητας, που βίωνε το Ιόνιο Κράτος. Στόχος είναι να εξετάσουμε το κατά πόσο, εντός του τελευταίου, είχε αναπτυχθεί ένας καταμερισμός, εμποροναυτιλιακής εργασίας και ποιός ήταν αυτός. Τέλος, στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η επτανησιακή, ναυτιλιακή επιχειρηματικότητα, μέσα από τη μελέτη της ναυτιλιακής επιχείρησης του κύριου ναυτιλιακού κέντρου των Επτανήσων, της Κεφαλονιάς. Στόχος είναι να εξετάσουμε το εάν, με ποιόν τρόπο και σε ποιιά έκταση οι ευρύτερες αλλαγές, που υπέστη, κατά την διάρκεια, πάντα, της βρετανικής προστασίας, ο εμπορικός και θαλασσινός προσανατολισμός της ποντοπόρου, εμπορικής ναυτιλίας των Επτανησίων, επηρέασαν και τους όρους συγκρότησης, λειτουργίας και ανάπτυξης (και) της επτανησιακής, ναυτιλιακής επιχείρησης. Επιπλέον, και με αφορμή την επτανησιακή ναυτιλιακή επιχείρηση πραγματοποιείται και μία σύντομη αναφορά στην εμφάνιση στο οικονομικό προσκήνιο των Επτανήσων, και, κυρίως, της Κεφαλονιάς, μίας νέας ελίτ, προερχόμενης από τον χώρο της ναυτιλίας και του εφοπλισμού.

Τα βασικά συμπεράσματα της διατριβής συνοψίζονται ως εξής: (α) τα Επτάνησα αναδεικνύονται για την Βρετανία σε σημαντικό διαμετακομιστικό κόμβο για τα βιομηχανικά και αποικιακά της εμπορεύματα, προσφέροντας δυνατότητες ελλειμνισμού και τροφοδοσίας των εμπορικών και πολεμικών της σκαφών, καθώς και δυνατότητες αξιοποίησης του εμπορικού δικτύου της επτανησιακής ναυτιλίας, δίκτυο, που είχε αναπτυχθεί, σημαντικά, κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, για περαιτέρω προώθηση των βρετανικών εμπορευμάτων στις αγορές της Αδριατικής και του Ιονίου. β) Εντασσόμενα τα Επτάνησα στον αποικιακό κορμό της Βρετανίας υπό καθεστώς ημι-αποικίας εξασφαλίζουν διπλή υπηκοότητα για τους κατοίκους τους (βρετανική και ιονική), αναγνωρίζεται η ιονική σημαία, ως σημαία υπό την προστασία των βρετανικών όπλων, ενώ τα επτανησιακά σκάφη θεωρούνται σκάφη βρετανικών συμφερόντων. γ) Τα Επτάνησα αναδεικνύονται σε σημαντικούς σταθμούς των κύριων εμπορικών οδών της Μεσογείου, που ένωναν τα λιμάνια των «αγροτικών» ανατολικο-μεσογειακών θαλασσών με τα μεγάλα λιμάνια της «βιομηχανικής» δυτικής και κεντρικής Ευρώπης, αλλά και της βόρειας Αμερικής. δ) Η ποντοπόρος, εμπορική ναυτιλία του Ιονίου Κράτους καθίσταται, σταδιακά, σε έναν από τους πλέον αξιόλογους, μεσογειακούς παρόχους μεταφορικών υπηρεσιών προς τρίτες χώρες, με ειδίκευση στην διαμετακόμιση των μαυροθαλασσίτικων σιτηρών προς τις δυτικές αγορές. ε) Διαμορφώνεται ένας σαφής εμποροναυτιλιακός καταμερισμός εργασίας εντός των Επτανήσων, με την Κέρκυρα να αποτελεί το οικονομικό και εμπορικό κέντρο του Ιονίου Κράτους, την Ζάκυνθο να συνιστά το δεύτερο τη τάξει εμπορικό λιμάνι του κράτους, και την Κεφαλονιά μαζί με την Ιθάκη και, δευτερευόντως, τους Παξούς να παρέχουν το έμψυχο και άψυχο δυναμικό του επτανησιακού στόλου. στ) Στο οικονομικό προσκήνιο των Επτανήσων, εμφανίζεται μία νέα ναυτιλιακή – πλοιοκτητική ομάδα ισχύος, με σημαντική παρουσία στα οικονομικά πράγματα του Ιονίου Κράτους. Η αλλαγή αυτή σηματοδοτεί τη σταδιακή ανάδειξη του εφοπλισμού και, εν γένει, του επιχειρηματικού τομέα του θαλασσίου εμπορίου και των συνοδευτικών του υπηρεσιών, ως κύριας πηγής πλούτου, με την έγγειο ιδιοκτησία να υποχωρεί, σταδιακά, σε καθεστώς μάλλον συμπληρωματικής ή ενισχυτικής πηγής εισοδήματος.